

ՔԱՐԲԱՌԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ ՕԳՈՒՅՆԵՐԸ

Ե Ի

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ «ԵՒԴՈԿԻՈՅ ԳԱԻԱՌԱՔԱՐԱՐԱՌ»-ԻՆ

Այս վերջի երեք տարիներու ընթացքին մէջ հետզհետէ բազմանալ սկսած է հայ գաւառաբարբառներու քննութեան վերաբերեալ աշխատութիւններու թիւը։ այսպէս առանց հաշուելու մեր պատրաստած աշխատութիւնները, Քննութիւն Ասլանբէգի բարբառին, Քննութիւն Սուչաճայի բարբառին, Քննութիւն Ղարաբաղի բարբառին, որոնք դեռ չարուեսակելի եւ երկար չարք մը պիտի կազմեն, կրնանք յիշատակել Մ․ Դանիէլիանի իսխանի գաւառաբարբառը, Յ․ Վարժապետեանի Մարաշի գաւառաբարբառը, Ս․ Վարժապետեանի Սիվրիհիսարի գաւառաբարբառը, Բարգէն վարդապետի Համէլէնի գաւառաբարբառը, Գ․ Շահինեանի Մանիսայի գաւառաբարբառը, Մելիք Ս․ Դաւիթ-բէգի Արաբկերի գաւառաբարբառը եւ վերջտպէս Յ․ Գազանճեանի Եւգոկիոյ գաւառաբարբառը։ Ասոնցմէ դուրս կը մնան գաւառաբարբառներու քննութեանց վերաբերեալ այն բազմաթիւ փոքր յօդուածները որոնցմով լի է մեր Պօլսոյ Բիւրական Ազգագրական թերթը։

Անձնական փորձով գիտեմ թէ այս աշխատութիւններով զբաղող անձերու մեծ մասը առաջնորդուած է միմիայն ներքին պղատոնական սէրէ մը, առանց գիտնալու որոշապէս թէ ի՞նչ է այն օգուտը որ պիտի կրնանք քաղել գաւառաբարբառներու քննութենէն։ այս պատճառաւ աւելորդ չեմ համարեր ի վեր հանել զայն յաջորդ տողերով, որով կը յուսամ թէ փոքրիկ քաջակերական յորդոր մ'ալ տուած պիտի ըլլամ այն նիւթով զբաղողներուն՝ կրկնապատկելու համար իրենց ջանքերը եւ շարունակելու իրենց այս կարգի աշխատութիւնները։

Գաւառաբարբառներու քննութիւնը հետեւեալ օգուտները կը մատակարարէ մեզի․ 1⁰ Հայ գաղթականութեանց պատմութիւնը — Յայտնի է ամէնուն թէ մեր երկրին անկումէն եւ նուաճումէն ետքը մեր ժողովուրդը մեծամեծ խուճիկով մայր հայրենիքէն դուրս ելլելով սկսաւ ուրիշ տեղեր հանգիստ եւ շահաւէտ օթեւան փնտռել։ Այս գաղթականութեանց պատմութիւնը հարկաւոր է ունենալ։ Բայց այս վախճանին համար ի՞նչ միջոցներ ունինք։ Ժամանակակից պատմագիրներու մէջ քիչ

տեղեկութիւններ կան։ Մեզի օգնութեան պիտի հասնին նախ այլ եւ այլ ձեռագիրներու յիշատակարանները եւ այլ եւ այլ անձերու գրած յիշատակութիւնները։ Երկրորդ նոյն ժամանակներէն մնացած այլ եւ այլ վաւերագրեր։ Երրորդ գաղթավայրերու հնագոյն գերեզմանաքարերու տապանագիրները։ Այս բոլորն ալ սակայն տարտամ ու ցանուցիր է։ Հին գերեզմանաքարերը արդէն շատոնց մաշած, ջնջուած եւ երկրորդ անգամ տաշուելով չէնքերու (յատկապէս եկեղեցիներու) համար գործածուած են։ Վաւերագիրներէն եւ յիշատակարաններէն մեր սպասելիք տեղեկութիւնները կ'ենթադրեմ թէ շատ հատուկօր պիտի ըլլան։ Ասոնց դէմ սակայն իբրեւ կարեւոր միջոց մը եւ իբրեւ լրացուցիչ մաս մը կը կանգնին այլ եւ թոյլ գաւառաբարբառներու քննութիւնները, որոնց համեմատութեամբ ձեռնհաս լեզուաբան մը պիտի կրնայ երեւան հանել թէ ո՛ր բարբառը ո՛րի հետ կապուած է, թէ այս ինչ կամ այն ինչ օրէնքը ո՛ր ժամանակէն կրնար ըլլալ եւն. եւն., թէ ինչ փոխառութիւններ ըրած է նոյն բարբառը, հետեւաբար ո՛րն է այն գիծը՝ որով անցած են գաղթականութիւնները իրենց գաղթելու միջոցին։ Այսպիսի քննութեան մը փոքրիկ նախափորձն ըրին յօդուածս ստորաւ գրողը եւ Կայծորիկ Բիւրակնի մէջ, 1899, էջ 402 եւն.։

2⁰ Բարբառախօսական քննութիւնները պիտի պարզեն խումբ մը ձայնարանական օրէնքներ, որով օգտակար պիտի ըլլան ընդհանուր ձայնախօսութեան գիտութեան։

3⁰ Գաւառաբարբառներն ունին շատ մը ինքնուրոյն եւ սեպհական բառեր՝ որոնք հին հայերէնի մէջ չկան եւ են կամ նոր կազմութեան արդիւնք եւ կամ հին հայերէն բառ՝ զոր հին հայ մատենագրութիւնը առիթ չէ ունեցած մեզի աւանդելու։ Հին թէ նոր, երկու պարագային ալ շատ հարկաւոր բառեր են ասոնք, որոնք նոյնպէս ձեռնհաս ներու ձեռքով մաքրուելով իրենց կրած այլայլութիւններէն՝ պիտի կըրնան գործածուիլ մեր նոր մատենագրութեան մէջ, ասոր ինչ ինչ թերի կողմերը լրացնելու եւ հայ բառարանը ճոխացնելու համար։

4⁰ Խումբ մը հայերէն բառերու մեկնութիւնը, այսինքն պարզ արմատը պիտի գտնենք գաւառականներուն մէջ, այսպէս հանգչիլ, կանգնիլ, նաւակոսիլ բառերուն պարզական արմատը յայտնի չէ հին հայերէնէն, առաջին երկուքին համար կրնայ ենթադրուիլ թէ ըլլալու են հանգ, կանգ. հանգ ձեւին համար ենթադրութիւնը կրնայ զօրել, բայց երկրորդին համար կրնայ պնդուիլ թէ արմատն է կանգոռն, որուն մէջ ոռն մասնիկ չէ. իսկ երրորդը կը մնայ անորոշ։ Բայց երբ օգնութեան կը հասնին գաւառականներէն Վանի խանիք առնել (հանգիստ առնել) եւ բազմաթիւ գաւառականներու կանգ առնել «կանգնել» ձեւը, նոյնպէս Վանի եւ Ողմեցոց կիսիկ ձեւը, ամէն տարակոյս կը փառաօր եւ կ'որոշուին վերիններուն հանգ, կանգ, կասիկ արմատները։

50 Հին հայերէնի գաւառաբարբառներուն խնդիրը . — Բարբառախօսութեան տուած վերոյիշեալ օգուտներէն առաջինը կը պատկանի Հայոց պատմութեան, որ մեր մասնագիտութենէն գուրս է . երկրորդն ընդհանուր ձայնախօսութեան . երրորդը հայ արդի գրականութեան . չորրորդը հայերէնի իր մէջ քննութեան . իսկ այս հինգերորդը բուն հայ լեզուաբանութեան, որ մեր ալ մասնագիտութիւնը ըլլալով՝ յատկապէս կը յետաքրքրէ մեզի . ուստի կ'ուզենք քիչ մը աւելի ընդարձակ բռնել այս մասը :

Ընդունուած է ընդհանուր լեզուաբանութեան մէջ թէ ամէն լեզու գաւառաբարբառներ ունեցած եւ ունենալու է : Այսպէս հին յունարէնը ունեցած է քանի մը գաւառաբարբառներ, որոնք ներկային աւանդուած են այլ եւ այլ գրիչներու ձեռքով . այդ գաւառաբարբառներու ունեցած ձեւերուն համեմատութիւնը ազատով եւ շատ անգամ ալ միակ միջոցն է երեւան հանելու համար թէ այս ինչ կամ այն ինչ բառը ի՛նչ ձեւ ունեւնալու էր լեզուախումբերուն բաժանումէն առաջ, այսինքն հնդեւրոպական նախալեզուին մէջ : Հայերէնի համար այս բախտը ունեցած չենք : Մեր հին ոսկեգարեան մատենագրութիւնը կը ներկայացնէ մէկ լեզու եւ մէկ բարբառ, որուն շարունակութիւնը եւ փոփոխութիւններն են այլ եւ այլ դարերու հայերէնները : Իրողօք հին հայերէնը ունէ՞ր այլ եւ այլ գաւառաբարբառներ, այս մասին խուլ եւ տատամսոտ տարածայնութիւն մը միայն կը պատի հայագէտներու մէջ : Հիներէն աւանդուած տեղեկութիւն մը որ հայերէնի մէջ Այրարատեան կամ Ոստանիկ բարբառէն զատ եօթը ուրիշ գաւառաբարբառներու ալ գոյութիւնը կ'ենթադրէր, ջնջեց վերջապէս Հիւլպման (Arm. Gram. էջ 519) ապացուցանելով թէ այդ բարբառները ո՛չ թէ հայերէնի գաւառաբարբառներ, այլ տարբեր լեզուներ են, որոնք աներեւոյթ եղած են այժմ, այդ լեզուները խօսող ազգերուն հետզհետէ ձուլուելովը Հայոց մէջ : Անկէ ի վեր դժուար էր ըսել թէ հին հայերէնն ալ այլ եւ այլ բարբառներ ունէր : Վերջերս միայն այս մասին քանի մը հաստատական տողեր եւ փաստեր երեւացին : Մեր ուսուցիչն Պր. Մէյյէ Բանասէրի մէջ հրատարակած իւր մի քանի յօդուածներով մատնանիչ կ'ընէր ներկայ գաւառականներէն քանի մը դէպքեր՝ որոնք զբաբարէն տարբեր լեզուէ մը անանցուած ըլլալու էին : Պր. Karst իւր նորատիպ ընդարձակ աշխատութեան մէջ կը հասնի այն եզրակացութեան թէ կիլիկեան միջնադարեան հայերէնը կը ծագի մեզ աւանդուած գրաբարէն տարբեր լեզուէ մը . ուստի եւ կ'ընդունի թէ հին հայերէնն ալ գաւառաբարբառներ ունենալու էր : Այս վախճանին համար Karst-ի իբր փաստ գործածած բառերէն մաս մը թէեւ ջնջեց իրաւամբ մեր տաճկահայոցս հոյակապ բանասէրը Հ. Յ. Տաշեան Հանդէսի այս տարուան յունուարի թիւին մէջ գրած մատենախօսակալնով, սակայն նոյն վերապատուելի հեղինակն ալ ազատով կը համարէ

թէ հին հայերէնը գաւառաբարբառներ ունէր։ Այս մասին ամենեւին տա-
րակուսելու պէտք չկայ․ ո՛չ թէ անոր համար որ ենթադրութիւնը տը-
րամաքանօրէն ուղիղ է, այլ որովհետեւ նոյնը գործնականապէս կ'ապա-
ցուցանեն ներկայ հայ բարբառները․ եւ հոս իսկ է բարբառախօսութեան
հինգերորդ եւ մեծագոյն օգուտը։

Այս առթիւ օգտակար կը համարեմ մէջ բերել քանի մը օրինակներ՝
քաղելով իմ «Ստուգաբանական բառարան հայ լեզուի արմատներու»
անուն անտիպ աշխատութենէն, որու վրայ ընդարձակ զեկոյց մը պի-
տի պարունակէ Բանասէրի յաջորդ թիւերէն մին։

1․ Կաթն բառը յն. կը բացատրուի γάλα ձեւով, որուն սեռականն է
γάλακτος․ ասոր դէմ լատինը փունի ուղ. lac, սեռ. lactis․ յայտնի կը տես-
նուի թէ այս երկուքը կը ծագին հասարակաց հնդեւրոպական g'álakt եւ
կամ թէ g'álakt ձեւէ մը (բայց հաստատ չկրնար որոշուիլ թէ երկուքէն
որմէ), զոր սկիզբէն կամ վերջէն սղելով ձեւացած են յն. եւ լատ. ձե-
ւերը։ Ֆր. Միւլլէր լատ. lact ձեւին դէմ դրած է հյ. կաթ-ն, բայց սորա
լատին ձեւը բաժնելով la-ct ձեւով, որով ըսել կուզէ թէ -ct դարձած
է հայ. կաթ-ն։ Այս մեկնութեան վրայ Լակարտ աւելցուցած է նաեւ սա
բացատրութիւնը թէ կոզի եւ կաթ մերձաւոր գաղափարներ լինելով,
կոզի ազդած է կաթ բառին վրայ եւ թէ այս ազդեցութեամբ նախաւոր
՝գաթն ձեւը (= -ct) դարձած է կաթ-ն։ Պարզ է թէ երկուքն ալ կամայա-
կան մեկնութիւններ են, ուստի իրաւամբ ասոնց խօսքն անգամ չ'ընեն
Հիւպչման, որ հայ. կաթն բառին վրայ ոչ մէկ յիշատակութիւն ունի։
Ասկէ աւելին ալ սպասել կարելի չէր։

Օգնութեան կը հասնին գաւառաբարբառները։ Գորիս եւ Ղարաբաղ
ունին կա՛թնը, Տփղիս կա՛թը (սեռ. կաթնի), Սուչավա գաթը (սեռ. գաթ-
նի), Վան, Ուզմի կաթ, Խարսերդ եւ Պօլիս գաթ, Ասլանբէկ գաթ, կամ
բաղաձայնի քով գա՛ եւն., որոնց բոլորն ալ արմատակից են գրաբարի
կաթն ձեւին եւ նոր բան մը չեն սորվեցներ մեզի։ Բայց Աղուլթաի գա-
ւառաբարբառն ունի կախց «կաթն», որմէ կիցա՛հոււմ «կաթնահամ»,
կիցա՛խուս «կաթնխոտ», կիցի՛րիս «կաթներես, այսինքն սեր»։ Այս
կախց ձեւը շատ արժէքաւոր ձեւ մըն է որ գրաբարի եւ միւս բարբառ-
ներուն ձեւերէն աւելի հին ձեւի մը ժառանգորդ է։ Արդարեւ կախց եկած
է հնագոյն կաղց ձեւէ մը՝ որուն ղ լեզուականը (կարգա ձ) կոկորդական ղ
(կարդա gh) ձայնն ստանալէ ետք՝ յաջորդ բաղաձայնին համեմատ վե-
րածուած է խուլ խ-ի․ իսկ վերջատառ ց ձայնն ալ կուգայ ատամնական
թ-էն, որուն համար հմտ. փոխինդ = Լբ. փո՛խենն, sիs (մերկատիտ)
= Ժիծ․ խեղդ = հեղձ եւն. ըստ որում կախց = կաղց = կաղթ։ Իսկ
երբ ձեւը կ'անցունենք գրաբարէն անկախ հայ. կաղթ ձեւ մը, այն ժա-
մանակ հաստատ կրնանք ըսել թէ կաթն նոյն է հնիս. արմատին հետ,
որուն միջաձայն ak մասը ջնջուելով գոյացած է կաղթ, իսկ ալ ասոր

դ ձայնը իյնալով դարձած է վերջապէս կաթ-ն։ Ագուլիսի բարբառը այսպէս պարզելով եւ հաստատելով սոյն համեմատութիւնը, անուղղակի կերպով կը ցուցնէ նաեւ թէ հնիւ. արմատը g²alak^t եւ ո՛չ թէ g¹alak^t ձեւն ունենալու էր, ինչ որ միայն յն եւ լտ. ձեւերով պարզապէս անկարելի էր գտնել։ հակառակ պարագային այսինքն ենթադրելու համար թէ հնիւ. ձեւն ունէր g¹, հայերէնին մէջ պիտի գտնենք ծաթ-ն եւ ոչ կաթ-ն։ Այս մանրամասնութիւնները լեզուաբաններուն համար պարզ են։

2. Ընդհանուր լեզուաբանութեան հետաքրքիր խնդիրներէն մէկն է ablaut կոչուած երեւոյթը, որ արմատի մը ներքին ձայնաւորին փոփոխութեան խնդիրն է․ այսպէս օրինակ գերմաներէն binden «կապել» բառը կատարեալին մէջ band եւ անցեալ ընդունելութեան մէջ gebunden ձեւերն առնելով ցոյց կուտայ թէ արմատը ունի երեք ձեւ, այսինչքն bind, bund, band։ Ablaut-ի երեւոյթը գոյութիւն ունէր արդէն հնդեւրոպական նախալեզուին մէջ կանոնաւոր կերպով եւ անկէ ժառանգութեամբ անցած է նաեւ մեր լեզուներուն։ Միւս լեզուներուն, մաւնաւանդ սլաւականին ablaut-ներուն վրայ կանոնաւոր աշխատութիւններ հրատարակուած են․ բայց հայերէնի վրայ բան մ'ալ չկայ։ Մինչեւ իսկ առանց մանրամասն քննելու, կարծած են հայագէտք թէ հայերէնը ablaut չունի․ մինչդեռ մենք՝ որ այս նիւթին վրայ մանրամասն եւ երկար աշխատութիւն մը կը պատրաստենք, զոր մտադիր ենք հրատարակել Վիեննայի ուսումնական Հանդէսին մէջ, եթէ նոյն թերթին պատուարժան վարչութիւնը ընդունի, կրնանք հաստատ կերպով պնդել թէ հայերէնն ալ կը ներկայացնէ ablaut-ի բազմաթիւ օրինակներ։ Ճիշտ այս խնդրին մէջ ալ մեծապէս կը նպաստէ մեզ գաւառաբարբառներու քննութիւնը, որուն խումբ մը այլափոխութիւնները — ո՛չ թէ դրաբարի ձեւերուն աղաւաղութիւնները, այլ ասկէ անկախ ուրիշ արմատներու ablaut-ները կը ներկայացնեն։ Բաւականանաք առ այժմ յիշելով քանի մը օրինակներ․ — Դրաբար գաղտ (որմէ գաղտուկ) ձեւին դէմ ունինք Խարբերդ՝ գողղուզ, Ալաշկերտ եւ Մուշ՝ գնողղուզ, Ասլանպէկ՝ ֆողղիւյ, Պօլիս՝ գողղուզ ձեւերը, որոնք երեւան կը հանեն գողտուկ բառ մը․ մինչդեռ միւսները, այսպէս Սուչավա՝ գնախղուզ, գնախղնի, Զէյթուն՝ գնաղղուզ, Ողմի՝ գյողղի, Վան՝ կյոխիկ, կյողիկ կուգան նոյն գաղտ արմատէն․ արդ այս երկուքը գողտ եւ գաղտ գեղեցիկ կերպով կը համաձայնին հայ. գող եւ գաղեղ բառերուն, որոնք (չորսը միասին) արմատակից են իրարու․ գող եւ գաղեղ կը ծագին հնդեւրոպական vol եւ vөл նախաձեւերէն, իսկ գողտ, գաղտ կուգան void եւ vөld ձեւերէն, որոնք մեր մէջ կորսուած, բայց ուրիշ լեզուներու մէջ պահուած է vel, veld արմատին ablaut-ներն են․ վերջինէս կուգան լեթթ. wilt, welts, լեթ. pri-vilti, viltis, veltui, բրուս. prawilts (սեւ. Meillet, M S L. 9, 150 եւ Հիւպշ. 431)։ Մեր vөld ձեւը կը կոչուի նոյն vөld-ին Mittelstufe-ն,

իսկ vøld կը կոչուի Tiefstufe-ն, Այս օրանակներուն կրնան կցուիլ նաեւ ծիծաղ, գւռ. ծծաղ. կարեւնալ — կրնալ, փեռել — փորել եւն. եւն., որոնց վրայ պիտի խօսուի սոյն աշխատութեան մէջ :

Հինգերորդ օգուտին համար յիշեալ երկու կէտերուն բուն նպատակն էր ցուցնել թէ ներկայ գաւառաբարբառները կ'ապացուցանեն որ նաեւ հին հայերէնը ունէր գաւառաբարբառներ, որոնց այլ եւ այլ ձեւերը երեւան կրնան գալ ներկայ բարբառներու քննութեամբ : Բայց միեւնոյն ժամանակ ցուցուցինք թէ գաւառաբարբառներու քննութեամբ

6⁰ Հայերէն այլ եւ այլ բառեր համեմատութեան եզրեր գտնելով կրնան համեմատուիլ ուրիշ հնդեւրոպական լեզուներու հետ եւ մեկնուիլ : Այս մեկնութեամբ ալ

7⁰ կը պարզուին եւ կը վճռուին ընդհանուր լեզուաբանութեան ինչ ինչ մուծ կէտերը, որուն վրայ ուրիշ լեզուներ չեն կրնար բան մը ըսել. այսպէս ց¹-ի եւ ց²-ի խնդիրը :

Ընդհանուր լեզուաբանութեան պէս ընդարձակ գիտութեան մը նըպատեւ, Ագուլիսի նման յետնեալ գիւղի մը աննշան խղուըրտիւնով միայն լուծել խնդիր մը, զոր Պերիկլեսի, Օգոստոսի, Վոամշապուհի Ոսկեղարներուն ճոխ մատենագրութիւնները մեկնել կրցած չէին, կարծեմ թէ բաւական մեծ օգուտ մըն է, որմէ աւելին ալ սպասել պէտք չէր :

• •

Այս խորհրդածութիւններուն առիթ տուաւ մեզի պր. Յ. Գազանճեանի «Եւդոկիոյ Հայոց գաւառաբարբառը» անուն երկասիրութիւնը, որմէ հեղինակը բարեհաճած էր օրինակ մըն ալ մեզ ուղարկել, որուն համար ալ յատկապէս եւ հրապարակաւ կը յայտնենք մեր շնորհակալութիւնը :

Աշխատութեանս երկտասարդ հեղինակը ծանօթ է արդէն Հայոց աղագորագիտութեամբ եւ բարբառախօսութեամբ զբաղող մասին, իր հրատարակած խումբ մը լուրջ յօդածներով Զմիւռնիոյ Արեւելեան Մամուլին, Պօլսոյ Բիւրակն եւ Մասիս թերթերուն եւ վերջապէս տաճկահայոցս ամենալուրջ թերթին «Հանդէս Ամսօրեայ»-ի մէջ, Ներկայ աշխատութիւնն ալ հրատարակուիլ սկսած էր մաս առ մաս նոյն հանդէսի էջերուն մէջ եւ այժմ ամբողջութիւն մը կազմելով, զատ գրքով մը կը հրատարակուի, իբր ԼԳ. հատոր Վիեննայի «Աղգային Մատենադարան»-ին, Կարճ յառաջբանէ մը ետք (էջ Ե-է) կ'սկսի աշխատութեան առաջին մասը, էջ 1-5 կը պարզուի առհասարակ գաւառաբարբառներու տալիք օգուտը. էջ 5-8 կը պարունակեն երեք փոքրիկ մանրավէպներ Նւդոկիոյ բարբառով. — Մոյլ հարսը. Գող պապուկը եւ Մահէն փախչող մարդը, էջ 8-10 բառարանին կազմակերպութեան մասին ծանօթութիւններ. էջ 11-19 ձայնագիտական փոփոխութիւնները համառօտիւ, էջ 19-77 գաւառական բառարանը, — Հեռաքրքրութիւն ունեցանք իմանալու այս բառա-

բանին մէջ գումարուած բառերու թիւը . եւ հաշուելով գտանք որ Եւգուկիոյ բարբառը առնի 887 բառ, որ անծանօթ են գրաբարի . ասոնց մէջ առնուած չեն թրքերէնէ փոխառեալ բառերը՝ որոնք գատ աշխատութեան մը նիւթը կրնան կազմել . չեն առնուած նոյնպէս գրաբարէն աղաւաղեալ ձեւերը . օր. ճուշգունայ «գծգոհիլ», որոնց վրայ համառօտիւ խօսած է ձայնագիրութեան մասին մէջ . չեն առնուած նոյնպէս ուրիշ թիւ մը գրաբար բառեր որոնք հազիւ թէ ուրիշ բարբառներու մէջ պատահին . օր. յական քօթալիէլ ձեւը : Բառարանին մէջ իւրաքանչիւր բառի քով նշանակուած է նաեւ փակագծով ստուգաբանութիւնը (եթէ հարկուոր է) եւ գիմացը նոյն բառին նշանակութիւնը : Կրնանք հաստատըսել թէ լոյնամբ տարուած է յատկապէս այս նշանակութեանց ճշտութեան համար . այս պատճառաւ շատ անգամ տրուած են մի քանի տող մեկնութիւններ, օրինակներ եւ երբեմն ալ թրք. հոմանիշները, ինչ որ տաճկահայոցս համար դեռ շատ հարկաւոր է . էջ 77-93 կը պարզուին քերականագիտն կանոնները, բարդութիւնը, անանցմունք եւ անանցական մասնիկները, գոնացուցիչ կերպով :

Հոս կը վերջանայ Ա. մասը եւ կ'սկսի երկրորդը (94-117) որ հաւաքում մըն է Եւգուկիոյ առածներու, ժեհրու եւ ասացուածներու :

Այսպէսով կ'աւանդուի ամփոփ եւ կանոնաւոր աշխատութիւն մը նոյն բարբառին . ցաւալի է որ հեղինակը համառօտ է անցած ձայնախօսական փոփոխութեանց վրայ, որ բուն լեզուաբանութեան համար շատ աւելի հարկաւոր էր : Գերականութեան մասին խօսք մը չունինք . գոնէ հոլովմանց եւ դերանուններուն վրայ լիովին տեղեկութիւն տրուած է . բայցիտ խոնարհման եղանակին համար նուիրուած է միայն 8 տող, ուր կը յայտնուի թէ «բայերու խոնարհմունքը Պօլսոյ դաւառականին սովորական ծանօթ ձեւերէն գրեթէ տարբերութիւն չունին» . կ'արժէր կարծեմ աւելի խօսիլ այս մասին եւ բարբառին ունեցած տարբերութիւնները, ինչպէս եւ խոնարհման օրինակներ մէջ բերել, որպէս զի աւելի յայտնի կերպով երեւան գար նոյնութիւնը կամ տարբերութիւնը . — Առանձնական նաժանկէ մը գիտենք թէ հեղինակը մտադիր է նաեւ կազմելու նոյն բարբառին մէջ գործածուած բոլոր հայ բառերուն (այսինքն գրաբարին չունեցած բառերուն) բառարանը : Այս բանը, որ խիստ կարեւոր է լեզուաբանութեան համար, առաջին անգամն է որ տեղի պիտի ունենայ հայերէնի մէջ : Եւ շատ ցանկալի էր որ հեղինակը հաճէր իւր այս գեղեցիկ մտադրութիւնը ի կատար ածել :

